

WĘGLOWODANY

1. Klasyfikacja węglowodanów

Węglowodany, czyli cukry, są to wielohydroksyaldehydy lub wielohydroksyketony oraz produkty ich kondensacji. Skład chemiczny tej grupy połączeń daje się wyrazić ogólnym wzorem sumarycznym:

Ze wzoru sumarycznego wywodzi się nazwa tej grupy połączeń - węglowodany.

Węglowodany dzielą się na następujące grupy:

Cukry proste (monosacharydy, monozy)

Triozy
Tetrozy
Pentozy
Heksozy

Cukry złożone (poliozy)

Oligosacharydy
(kilkucukrowce):

Dwucukry
Trójcukry
Czterocukry

Polisacharydy (wielocukrowce)

Cukry złożone są produktami kondensacji dwu lub więcej cząsteczek cukrów prostych i podczas hydrolizy rozkładają się na cukry proste. Cukry proste natomiast nie ulegają hydrolizie.

2. Chemiczna budowa monosacharydów

Monosacharydy są to wielohydroksyaldehydy albo wielohydroksyketony o ogólnym wzorze $C_nH_{2n}O_n$ zawierające od 3 do 10 atomów węgla w cząsteczce. Cukry proste, czyli monosacharydy (inaczej monozy albo jednocukrowce) klasyfikuje się zależnie od liczby atomów węgla w cząsteczce jako triozy, tetrozy, pentozy, heksozy itd. W każdej grupie istnieją zarówno wielohydroksyaldehydy, czyli aldozy, jak i wielohydroksyketony, czyli ketozy. Są to kolejno: aldotriozy i ketotriozy, aldotetrozy i ketotetrozy, aldopentozy i ketopentozy, aldoheksozy i ketoheksozy itd.

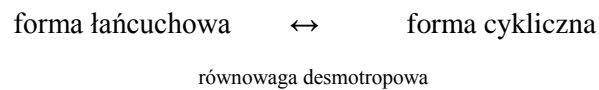
Pod względem budowy chemicznej monosacharydy spełniają następujące warunki:

- łańcuch węglowy jest na ogół nierozgałęziony,
- grupa aldehydowa znajduje się zawsze na skraju cząsteczki, a grupa karbonylowa $-C=O$ w ketozach jest zawsze przy węglu drugim licząc od początku łańcucha węglowego,
- liczba grup hydroksylowych jest zwykle o jeden mniejsza niż liczba atomów węgla (tlenu),

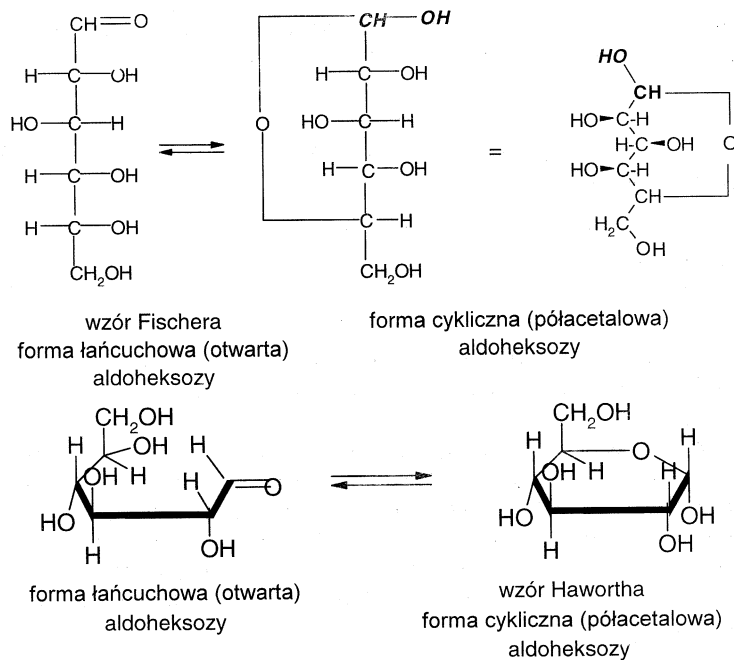
- d) przy poszczególnych atomach węgla cząsteczki cukru znajduje się najwyżej po jednej grupie hydroksylowej.

3. Chemiczne właściwości monosacharydów

Większość chemicznych właściwości monosacharydów można wyjaśnić za pomocą wzorów łańcuchowych, zwanych także wzorami Fischera. Jednak niektóre fakty eksperymentalne nie mogą być wytłumaczone za pomocą wzorów łańcuchowych. Z faktów tych można wysnuć wniosek o istnieniu w roztworach monoz równowagi desmotropowej, w wyniku której łańcuchowe cząsteczki monosacharydów ulegają wewnątrzcząsteczkowej cyklizacji:

Dla aldoheksoz wzory chemiczne łańcuchowe i cykliczne przedstawiają się następująco:

3.1. Reakcje charakterystyczne monosacharydów

Reakcje charakterystyczne monosacharydów służą do wykrywania cukrów prostych. Są to reakcje, które w obecności monosacharydu powodują charakterystyczne zabarwienie lub inną dostrzegalną zmianę (np. wypadanie osadu).

3.1.1. Reakcja kondensacji z fenylhydrazyną

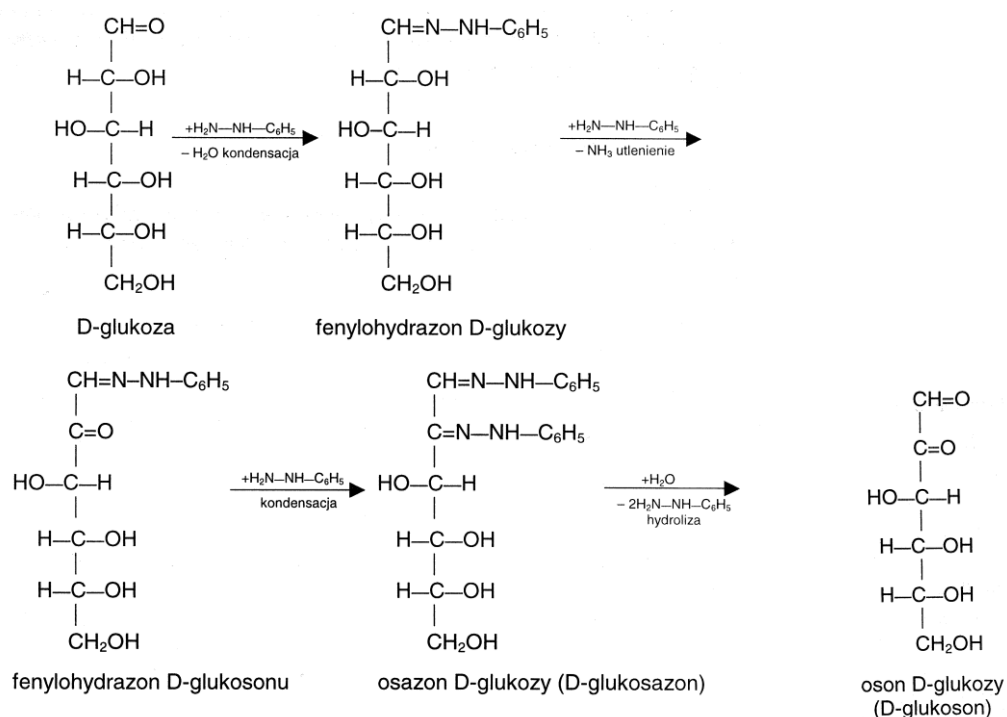
Monosacharydy ulegają reakcjom kondensacji z różnymi odczynnikami. Podczas tych reakcji atom tlenu grupy karbonylowej ulega podstawieniu przez różne reszty. Jedną z tych reakcji, reakcją z fenylhydrazyną, służy do identyfikowania cukrów prostych. Monosacharydy reagują z fenylhydrazyną w stosunku molowym 1:1 i tworzą fenylhydrazony monosacharydów. Nadmiar fenylhydrazyny utlenia grupę CHO przy drugim atomie węgla cząsteczki monozy. Utworzona w ten sposób grupa ketonowa reaguje z nadmiarem fenylhydrazyny, tworząc osazon (przebieg reakcji poniżej).

monosacharyd + $\text{H}_2\text{N-NH-C}_6\text{H}_5 \rightarrow$ fenylhydrazon monozy

monosacharyd + 2 $\text{H}_2\text{N-NH-C}_6\text{H}_5 \rightarrow$ fenylhydrazon osonu

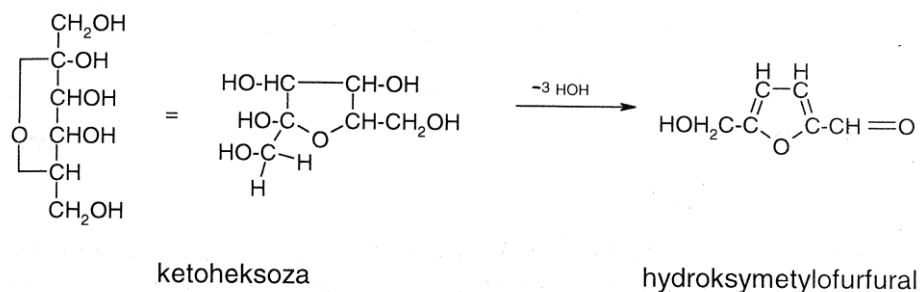
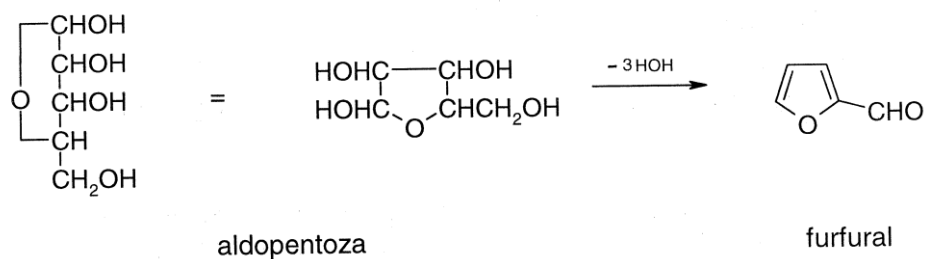
monosacharyd + 2 $\text{H}_2\text{N-NH-C}_6\text{H}_5 \rightarrow$ osazon monosacharydu

Osazony monosacharydów łatwo krystalizują, a kryształy różnych osazonów różnią się kształtem i temperaturami topnienia. Można w ten sposób identyfikować różne monosacharydy.

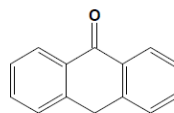
3.1.2. Reakcje z kwasami

Wszystkie monosacharydy zawierające więcej niż 4 atomy węgla, podczas ogrzewania z silnymi kwasami nieorganicznymi, np. HCl , H_2SO_4 , H_3PO_4 , ulegają odwodnieniu i cyklizacji, wskutek czego tworzą pochodne furanu. Z pentoz tworzy się furfural, a z heksoz hydroksymetylofurfural:

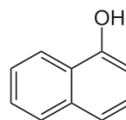

Produkty tych reakcji tworzą z fenolami barwne połączenia, które stosuje się do wykrywania, identyfikacji i ilościowego oznaczania monosacharydów.

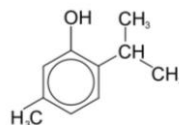
Do wykrywania węglowodanów służą reakcje z antronem:

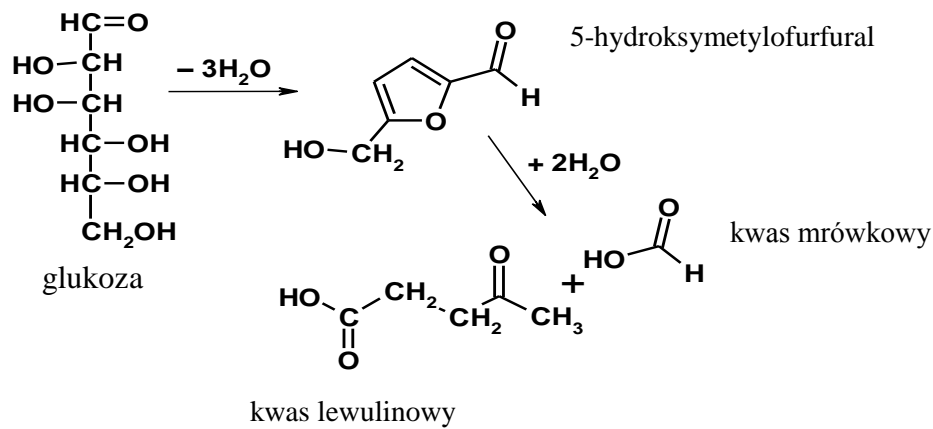
z α -naftolem:

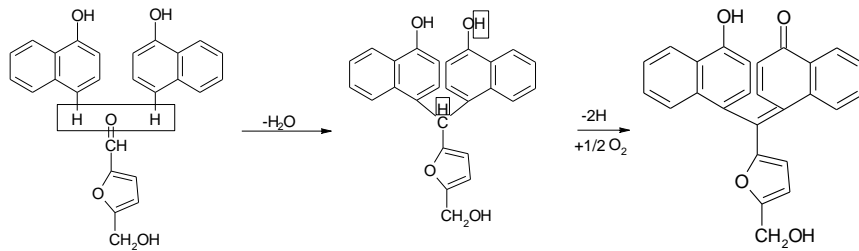
oraz z tymolem:

Glukoza w reakcji z kwasami przechodzi w pochodną furfuralu – 5-hydroksymetylofurfural, a następnie w kwas lewulinowy i mrówkowy:

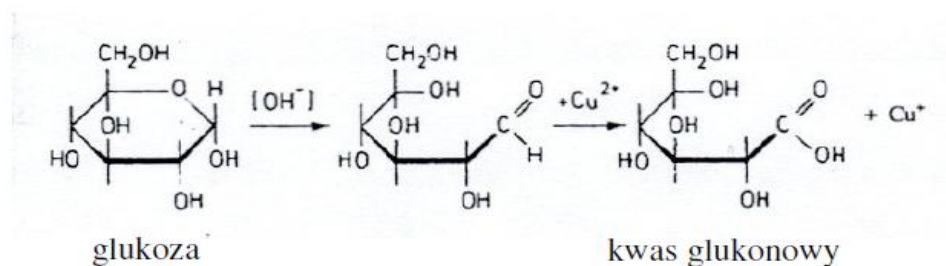
W reakcji Molischa oba te związki tworzą z α -naftolem w wyniku kondensacji barwne połączenie:

Reakcja Molischa polega na traktowaniu próbki alkoholowym roztworem α -naftolu i dodaniu stężonego kwasu siarkowego w ten sposób, aby utworzył on osobną warstwę. Obecność cukru można poznać po utworzeniu się na granicy warstw pierścienia o barwie od czerwonej do fioletowej.

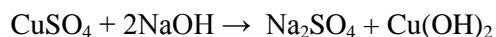
3.1.3. Redukcja monosacharydów

W środowisku zasadowym łańcuchowe formy cukrów z wolną grupą aldehydową wykazują właściwości redukujące, przy czym same utleniają się do kwasów:

3.1.3.1. Próba Benedicta

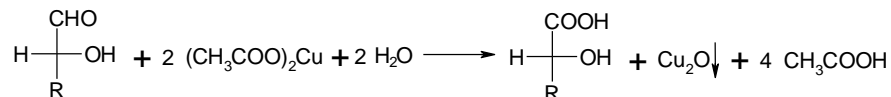
Cukry z wolną grupą aldehydową redukują wodorotlenek miedziowy(II) do tlenku miedziowego(I). Wodorotlenek miedziowy(II) uzyskuje się do tej reakcji przez zmieszanie roztworu wodorotlenku sodu NaOH z roztworem siarczanu miedziowego CuSO₄. Próba Benedicta należy do najbardziej specyficznych i czułych prób redukcyjnych na cukrowce. Już 0,1% stężenie cukrowca powoduje zmianę barwy z niebieskiej na zieloną. Zielone zabarwienie jest wynikiem nakładania się pomarańczowej barwy zawiesiny Cu₂O z niebieskim zabarwieniem odczynnika. Przy dużym stężeniu cukru wytrąca się czerwony osad.

R-reszta węglowodanu redukującego

3.1.3.2. Reakcja Barfoeda

Reakcja Barfoeda z octanem miedzi(II) pozwala odróżnić cukry proste od disacharydów redukujących na podstawie różnic w szybkości redukcji jonów miedzi. W wyniku reakcji cukry utleniają się do kwasu karboksylowego, powstaje też kwas octowy i wytrąca się ceglastoczerwony osad tlenku miedzi(I). Monosacharydy redukują znacznie szybciej niż disacharydy.

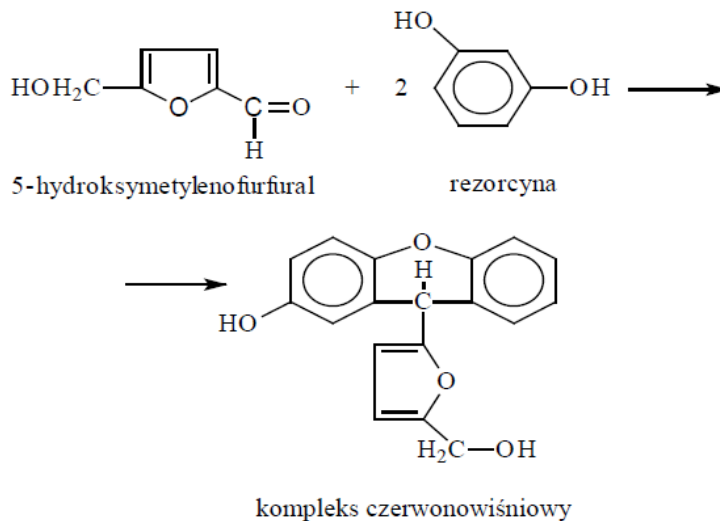
3.1.4. Reakcje grupowe i identyfikacyjne monosacharydów

Reakcje grupowe i identyfikacyjne monosacharydów pozwalają, po uprzednim stwierdzeniu obecności monozy, określić rodzaj cukru prostego znajdującego się w badanej próbce.

3.1.4.1. Reakcja Seliwanowa na ketoheksozy

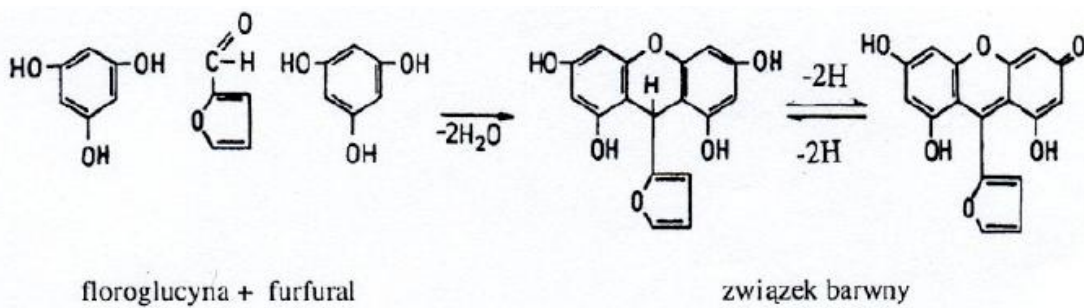
Reakcja Seliwanowa służy do wykrywania ketoheksoz. Ketoheksozy w stanie wolnym lub powstające w wyniku hydrolizy oligosacharydów i polisacharydów dają podczas ogrzewania z kwasem solnym i rezorcyną zabarwienie czerwono-wniśniowe lub brązowoczerwony osad. Reakcja ta polega na powstawaniu 5-hydroksymetylofurfuralu podczas ogrzewania ketozy ze stężonym kwasem solnym i jego reakcji z rezorcyną. W warunkach reakcji Seliwanowa aldozy także tworzą oksymetylofurfurol, ale znacznie wolniej i dzięki temu próba Seliwanowa jest w wystarczającym stopniu specyficzna dla ketoz.

Pojawienie się zabarwienia w ciągu 2 min. świadczy o obecności ketoheksozy. Aldozy dają tę reakcję po długim staniu lub ogrzewaniu.

3.1.4.2. Próba Tollensa

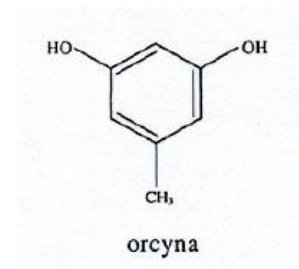
Wskutek działania kwasu chlorowodorowego na pentozy powstaje furfural, który tworzy z floroglucyną związek o barwie wiśniowej. Heksozy dają zabarwienie żółte lub żółtobrunatne.

3.1.4.3. Próba Biała na pentozy

Próba Biała również wykorzystuje reakcję odwodornienia cukru (pentozy) do furfuralu pod wpływem stężonego kwasu chlorowodorowego.

W obecności jonów żelaza (III), powstający furfural daje z orcyną kompleks o zielonej barwie.

3.1.4.4. Identyfikacja monosacharydów za pomocą osazonów

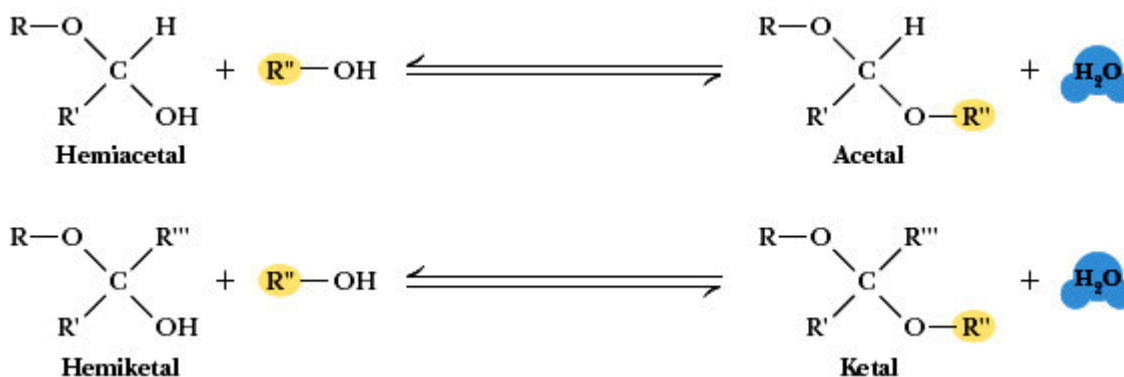
Bardzo czuła reakcja monosacharydów z fenylhydrazyną prowadząca do utworzenia się i wytrącenia osazonów może służyć nie tylko do wykrywania, ale także do identyfikowania cukrów prostych:

- według czasu, po jakim wytrąca się osazon w ściśle określonych warunkach doświadczenia,
- według formy krystalicznej wytrąconego osazonu,
- według temperatury topnienia lub temperatury rozkładu utworzonego osazonu.

Mechanizm tworzenia się osazonów opisano powyżej.

4. Chemiczna budowa cukrów złożonych

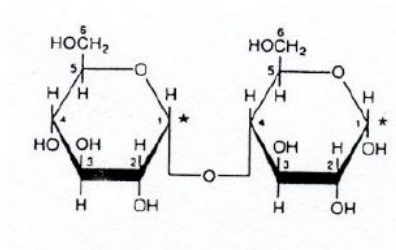
Obecność wielu grup hydroksylowych w monosacharydach umożliwia łączenie się dwóch lub więcej cząsteczek za pomocą wiązań *O*-glikozydowych i tworzenie połączeń typu **acetal** lub **ketal**.

4.1. Disacharydy

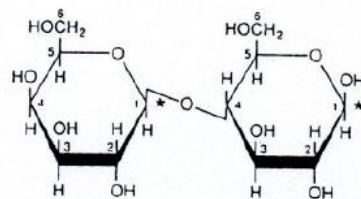
Disacharydy (dwucukry) powstają w wyniku utworzenia wiązania glikozydowego pomiędzy anomeryczną grupą hydroksylową jednego monosacharydu z jedną z grup hydroksylowych innego monosacharydu. Przykłady powszechnie występujących disacharydów i ich nazewnictwo przedstawiono poniżej:

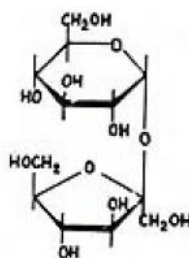
Maltoza

O- α -D-glukopiranozylo-
(1 $\rightarrow$ 4)- α -D-glukopiranoza

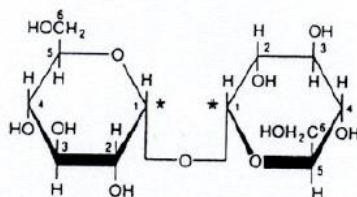
Laktoza

O- β -D-galaktopiranozylo-
(1 $\rightarrow$ 4)- β -D-glukopiranoza

Sacharoza

O- α -D-glukopiranozylo-
(1 $\rightarrow$ 2)- β -D-fruktofuranozyd

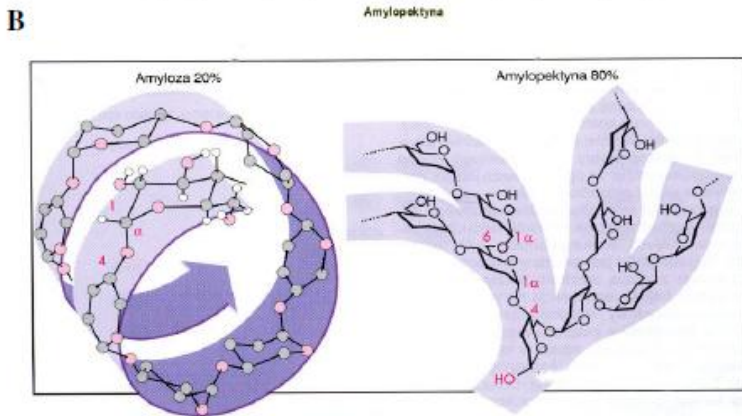
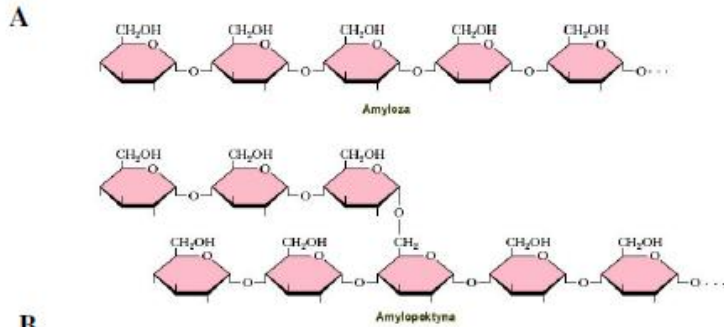

Trehaloza

O- α -D-glukopiranozylo-
(1 $\rightarrow$ 1)- α -D-glukopiranozyd

4.2. Polisacharydy

Polisacharydy są polimerami monosacharydów połączonych wiązaniami glikozydowymi. Mogą być zbudowane z jednego rodzaju monosacharydów (**homoglikany**) lub z różnych cukrów prostych (**heteroglikany**). Polisacharydy występują w postaci liniowych łańcuchów lub są rozgałęzione. Do najważniejszych polisacharydów należą polimery D-glukopiranozy (glukozy) nazywane też **glukanami**. Są to 2 polisacharydy roślinne – skrobia i celuloza oraz występujący w komórkach zwierząt glikogen. **Skrobia** jest szeroko rozpowszechnionym polisacharydem zapasowym stanowiącym magazyn glukozy wykorzystywanej jako podstawowe paliwo energetyczne. Jest mieszaniną dwóch glukanów: **amylozy** i **amylopektyny**, które występują w różnych stosunkach ilościowych w zależności od pochodzenia skrobi. Obydwie postacie zbudowane są z α -D-glukopiranozy. **Amyloza**, nazywana „rozpuszczalną skrobią”, składa się z prostych nierozgałęzionych łańcuchów połączonych wiązaniami α 1 $\rightarrow$ 4, zawierających 200-300 reszt glukozy (Ryc. A). Łańcuchy te zwiłają się w helisę, w której na 1 skręt przypada 6-8 reszt glukozy (Ryc. B).

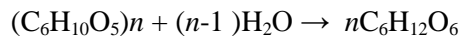

Amylopektyna, w przeciwieństwie do amylozy praktycznie nierozpuszczalna, jest polisacharydem rozgałęzionym. Przeciętnie, co 24-30 reszt glukozy, występuje rozgałęzienie utworzone przez wiązanie $\alpha 1 \rightarrow 6$, w wyniku czego powstaje rozległa struktura krzaczasta. Cząsteczki amylopektyny mogą mieć setki tysięcy reszt glukozy.

5. Chemiczne właściwości polisacharydów

5.1. Reakcja hydrolizy polisacharydów

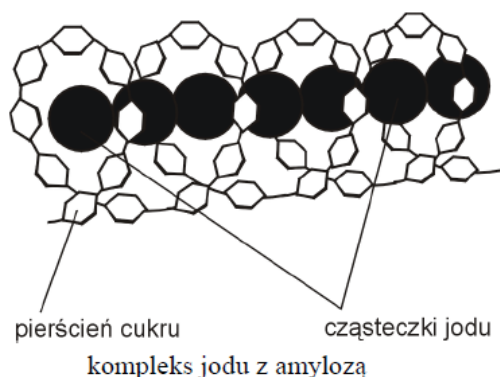
Polisacharydy ulegają hydrolizie podczas ogrzewania z rozcieńczonymi kwasami lub pod wpływem enzymów. Zależnie od warunków i czasu prowadzenia procesu produktami hydrolizy mogą być polisacharydy o mniejszych cząsteczkach, oligosacharydy, a w końcu monosacharydy wchodzące w skład cząsteczki polisacharydu:

5.2. Analiza jakościowa skrobi

Występujące w skrobi liniowe łańcuchy amylozy po rozpuszczeniu zwijają się w przestrzeni, tworząc lewoskrętną helisę. Helikalną strukturę przestrzenną amylozy stabilizują wiązania wodorowe, powstające między wolnymi grupami hydroksylowymi monocukrów. Amyloza tworzy kompleks z jodem o barwie

niebieskiej, którą zawdzięcza temu, że jej struktura jest helisą uporządkowaną, z pustym wnętrzem wypełnionym jodem.

Zabarwienie nie jest wynikiem reakcji chemicznej, lecz skutkiem uwięzienia cząsteczek jodu wewnątrz helisy. Jod wewnątrz helisy znajduje się w odmiennym otoczeniu niż w roztworze i ma inną barwę. Barwa wynika z ruchu elektronów wzdłuż łańcucha cząsteczek jodu, wypełniającego wnętrze helisy amylozy oraz z pochłaniania światła przez cały kompleks. Natomiast podczas ogrzewania wskutek rozerwania wiązań wodorowych helisa amylozy rozwija się, uwalniając uwięziony jod i barwa zanika. Amylopektyna z jodem daje barwę fioletowoczerwoną. Natomiast skrobia z jodem daje zabarwienie fioletowoniebieskie.

Opracowano na podstawie:

Ban-Oganowska H. i in.: „Ćwiczenia laboratoryjne z biochemii i chemii żywności”, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław 2006.

Śmiechowska M i Przybyłowski P.: „Chemia żywności z elementami biochemii”, Wydawnictwo Akademii Morskiej w Gdyni, Gdynia 2004.

Żak I.: „Praktikum z chemii medycznej”, Wydawnictwo Śląskiej Akademii Medycznej, Katowice 2001.

Jakubowska A.: „Instrukcje do ćwiczeń z biochemii dla II r. ochrony środowiska.” Materiały dostępne w internecie: http://www.biol.uni.torun.pl/biologia/dydakt_biochem/os3.pdf